

İzmir Suikastı Davasında Mehmed Cavid Bey ve Kurt Kanunu

Derya Kılıçkaya¹

¹Türk Dili Bölümü, Rektörlük, Kocaeli Üniversitesi, İzmit, Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 9 Mart 2023

Kabul Tarihi: 7 Ağustos 2023

Yayın Tarihi: 1 Aralık 2023

Araştırma Makalesi

Öz – Kemal Tahir’in *Kurt Kanunu* romanında öne çıkan karakterlerden biri olmamakla birlikte, İttihat ve Terakki’nin ünlü Maliye Nazırı Mehmed Cavid Bey’in ismi geçmektedir. Mehmed Cavid Bey, romanda fon karakter olarak yer alır. O, 1926 İzmir Suikastı davasında suçlu bulunarak idam edilmiş biridir. Kemal Tahir’in *Kurt Kanunu* romanında, bu suikastın hazırlanışı anlatılır ve suikast tertibinde olduğu iddia edilen Mehmed Cavid Bey’den de dolaylı olarak bahsedilir. Yazıda, özne olarak politik tavrı ve bürokrat kimliğiyle yakın dönem tarihimizde yer almış olan Mehmed Cavid Bey seçilmiştir. Kendisinin kaleme aldığı günlükler başta olmak üzere, hakkında yapılan çalışmalar ve oğlunun beyanları esas alınarak bir profil çizilmiş ve *Kurt Kanunu* romanındaki kurgusal kişiliği, eylemleri ile olan benzerlikleri, farklılıkları dile getirilmiştir. Yazı, kurmaca ile gerçeklik arasındaki bağlantıları deşifre etmeyi amaçlamakta ve bilinen bir figürden ziyade, pek göz önünde olmayan birini merkezine almayı hedeflemektedir. Bu çalışmada Mehmed Cavid Bey’in, *Kurt Kanunu* romanındaki konumu ve olay örgüsündeki görünümü değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler Mehmed Cavid Bey, Kurt Kanunu, Kemal Tahir

Mehmed Cavid Bey and the Kurt Kanunu in the İzmir Assassination Case

¹Department of Turkish Language, Rectorate, Kocaeli University, İzmit, Türkiye

Article Info

Received: 9 Mar 2023

Accepted: 7 Aug 2023

Published: 1 Dec 2023

Research Article

Abstract – Although he is not one of the prominent characters in Kemal Tahir's *Kurt Kanunu* novel, Mehmet Cavid Bey, the famous Minister of Finance of the Union and Progress, is mentioned. Mehmed Cavid Bey takes place as the backdrop character in the novel. He was convicted and executed in the 1926 İzmir Assassination case. In Kemal Tahir's novel *Kurt Kanunu*, the preparation of this assassination is explained and Mehmed Cavid Bey, who is alleged to have been involved in the assassination, is also indirectly mentioned. In the article, Mehmed Cavid Bey, who has taken place in our recent history with his political attitude and bureaucrat identity, has been chosen as the subject. A profile was drawn based on the studies made about him and his son's statements, especially the diaries he wrote, and his fictional personality in the novel *Kurt Kanunu* his similarities and differences with his actions were expressed. The article aims to decipher the connections between fiction and reality and aims to focus on an inconspicuous person rather than a known figure. In this article, the position of Mehmed Cavid Bey in the novel *Kurt Kanunu* and his appearance in the plot will be evaluated.

Keywords Mehmed Cavid Bey, Kurt Kanunu, Kemal Tahir

1. Giriş

İzmir Suikastı'nın arka planı ve eski İttihatçılar arasındaki iktidar kavgasını anlatan *Kurt Kanunu*², yayım tarihi olan 1969'dan itibaren içerdiği tezler bakımından, özellikle 'sol' çevrelerden büyük bir tepki çeker. "Kurtlukta düşeni yemek kanundur." sözünden hareketle adlandırılan eserin, kimilerince olumsuz anlamda eleştirildiği görülür. Bu roman yoluyla Kemal Tahir'e yöneltilen tenkitler, yapılan suçlamalar başka bir bağlama taşınır.

¹derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

²1991 yılında Ersin Pertan tarafından sinemaya uyarlanan roman, 2012 yılında diziyeye adapte edilmiştir. Diziyeye, Nuri Sağlam tarafından 1908 yılından itibaren bir bakış sunulmadığı, gerçek meselelerin sebeplerinin tespiti, teşhisi ve anlaşılması noktasında eksik kaldığı için olumsuz eleştiri getirilmiştir: "*Kurt Kanunu* romanı, 1926'da Mustafa Kemal'e yönelik olarak tertip edildiği söylenen -fakat romanda CHF tarafından eski İttihatçıların kökünü kazımak amacıyla üretilmiş bir simülasyon olduğu anlatılmasına rağmen dizide her nedense gerçekmiş gibi takdim edilen- suikast girişimiyle sınırlı bir tarihî çerçeveye sığacak kadar sığ bir roman değildir" (Sağlam, 2012b).

Devlet Ana dolayısıyla ‘gerici’, ‘Osmanlıcı’ ‘sağ okuyucunun malzemesi’ ithamlarına muhatap olan yazar, *Kurt Kanunu*’ndan sonra, ‘Atatürk Düşmanı’ olarak nitelenir (Şengül, 2022: 62). Yazarın, İzmir Suikastı’nı bahane ederek Mustafa Kemal Atatürk’e saldırmak için bu eseri kaleme almış olduğu, öne çıkan en mühim eleştiri başlığıdır (Sümbüllü, 2017: 62). Romanda esasen, 1926 yılında Mustafa Kemal Paşa’yı ortadan kaldırmak üzere eski İttihatçılar tarafından tertip edildiği söylenen suikast girişiminin gerçek olmadığı, tam tersine bizzat hükûmet tarafından bambaşka amaçlarla üretilen bir suikast simülasyonu olduğu vurgulanmaktadır (Sağlam, 2012a: 11). Asılsız bir suikast tertibiyle, önde gelen eski İttihatçıların önemli bir kısmının idam edildiği görüşü, doğrudan doğruya romanda söz konusu edilmiştir.

Romanda bahsi geçen Cavid Bey’in ise fikir dünyasının oluşumuna birçok öge etki etmiştir. Yaşadığı şehir, yetiştiği çevre, okuduğu okullar, girdiği dernekler vb. onun zihnini, fikirlerini, dünyaya ve hadiselere bakışını biçimlendiren hususlardan bazılarıdır (Öztürk, 2023: 1). Mehmed Cavid Bey hakkında kısaca şunlar söylenebilir: 1878’te³ Selanik’te doğan, dönme camiasından ve tüccardan Recep Naim Efendi’nin oğlu Mehmed Cavid Bey, evvela Selanik Şemsi Efendi Mektebi ve Feyz-i Sıbyan Rüşdiyesine gider:

“Cavid Bey, Osmanlı Devleti tarafından resmî anlamda Müslüman kabul edilen Dönme cemaatine mensuptur. Bu cemaatin de Karakaş kolundadır. Literatür tarafından bilinen bu aidiyetin, onun düşünce dünyası üzerinde etkin olduğunu cemaatin özelliklerine temas edilerek gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre Karakaşlar modern usulleri benimseyen ve bu minvalde Selanik’te önemli okullar açan, uluslararası bağlantılar geliştiren, ayrıca mensupları arasında sıkı ilişkiler kuran bir yapı arz eder (Öztürk, 2023: 200).”

İstanbul’a gelerek Dersaadet İdadisi ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane’yi 1896’da bitirir. (İlkin, 1993: 175). Onun Hüseyin Cahid, Süleyman Kâni, Aynızâde Hasan Tahsin ile Mekteb-i Mülkiye-yi Şahane sıralarında başlayan dostluğu, ölene kadar sürer. İlk memurluğuna Ziraat Bankası muhasebe kaleminde başlar. Daha sonra Maarif Nezareti Mektupçu Kalemî İstatistik Şubesine, oradan aynı nezaretin Rüşdiye İdaresi Kalemine nakledilir. Bu arada Ayasofya Merkez Rüşdiyesi ile Darü’l-Muallimîn-i Âli’de ilm-i servet (ekonomi) ve maliye dersleri vermeye başlar. *İlm-i İktisad* kitabının dördüncü cildi yayımlanınca Yıldız Sarayına ihbar edilerek görevine son verilir (Kocahanoğlu, 2006: 9). 1902’de Selanik’e döner ve yeni kurulan Mekteb-i Feyziyye⁴ adlı lise seviyesindeki okulun müdürlüğünü üstlenir:

“Meclis-i Kebir-i Maarif’in 31 Temmuz 1322 (13 Ağustos 1906) tarihli kararı gereğince Selanik Mekteb-i İdadisi’ne İlm-i servet (iktisat) muallimliğine tayin edilmiştir. Kendisi Selanik’te muallim iken II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Selanik’te bulunduğu dönemde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin teşkilatlanmasında ve Selanik Mason Locası bünyesinde çalışmalarda bulunmuştur. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin İttihat ve Terakki ile birleşmesiyle 1907’de bu cemiyetin üyesi olmuştur. Tekrar İstanbul’a gelerek Mekteb-i Mülkiye’nin iktisat ve istatistik dersleri muallimliğine tayin olunmuştur. İstatistik derslerine devam edemeyeceğini bildirince bu ders uhdesinden alınmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde yer aldığı için 1908’de Meşrutiyet’le birlikte Selanik mebusluğuna seçilmiştir. Bu dönemde *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası*’nda yazılar neşretmiş, ekonomik ve toplumsal sorunları ele almıştır (Polat, 2021).”

³ Çoğu kaynakta doğum tarihi 1875 olarak geçse de Cavid Bey’in doğumu için en muhtemel tarih aralığının Hicri 9 Rebülevvel-30 Zilhicce 1295/Rumi 1 Mart-13 Kânunuevvel 1294/13 Mart-25 Aralık 1878 olduğu, Mustafa Öztürk tarafından belirtilir. Bk. (Öztürk, 2023: 17).

⁴ Manastırlı Şemsi Efendi’den (Şimon Zvi) itibaren başlayan Feyziye Mektepleri geleneği, Selanik’ten yayılmıştır. 1885’te kurulan “Feyziye Mektepleri Vakfı” vasıtasıyla Türkiye’de Şişli Terakki Lisesi, Işık Lisesi, Işık Üniversitesi kurulur (Merter, 2014: 476).

İkinci Meşrutiyet'ten sonra, milletvekili ve bakan olarak iktisadi ve mali konularda önemli çalışmalara imza atar.⁵ Birçok alanda sorumluluklar alarak yurt dışında devleti temsil eder. Hitabet ve müzakere yeteneği güçlü olduğundan, İttihatçıların zor zamanlarında onlara yardımcı olur. Yurt gezilerine çıkarak halkla temas kurup konuşmalar da yapar. Dış ülkelerin temsilciliklerinde Türkiye'nin menfaatlerini inatla savunduğu bilinmektedir (Eroğlu, 2002: 163). Mehmed Cavid Bey'in ismi, İzmir Suikastı ile ilişkili kişiler arasında geçmektedir. Haziran 1926'da, bir yurt gezisi programı çerçevesinde İzmir'i ziyaret etmesi beklenen Mustafa Kemal, otomobille Kemeraltı semtinden geçerken pusuya düşürülmek suretiyle, tabanca ve bombalarla öldürülmek istenir. Tertibin içinde yer alan Şevki Giritli, suikast için kararlaştırılan günün arifesinde İzmir Valisi Kâzım Dirik'e giderek olayı ayrıntıları ile ihbar eder. Bu sayede suikast teşebbüsü engellenir. Giritli Şevki'nin yardımıyla suikastçılar İzmir'de çeşitli otellerde ele geçirilirler. Bunlar, 1920-23 yılları arasında milletvekilliği yapan Ziya Hurşit ve onun idaresindeki Çopur Hilmi, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'tur (Özdamar, 2008: 90). Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* romanı ise bazı İttihatçıların 15 Haziran 1926 tarihinde Mustafa Kemal'e düzenlemek istedikleri suikastı konu alan bir eserdir.⁶ Kemal Tahir, kahramanlarını tarihî bir olaydan yola çıkarak gerçek kişilerden seçer.

Bunları anlatırken kendinden bazı eklemelerde de bulunur. Edebî eserlerin birer kurmaca ürünü olduğu gerçeği göz ardı edilmemekle birlikte, kimi yazarların kurgularını oluştururken hakiki kişilerden, olgulardan ve olaylardan esinlendikleri de malumdur. Bu esinlenmenin bir misali olan *Kurt Kanunu*'nda yazar, gerçek vesikaları kullandığını zaten kendisi belirtir (Moran, 2001: 189). Söz konusu yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri olan Kemal Tahir'in romanları, bahsi geçen esinlenmelerin açığa çıkarılmasını amaçlayan pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırma da onlardan biri olmayı hedeflemektedir.

Mehmed Cavid Bey, idam edilmeden yirmi iki ay önce bir günlük tutmaya başlar. Bu günlükte, yeni doğan oğlu Osman Şiar'a karşı beslediği duyguları yansıttığı gibi, genel olarak kendine dair bilgiler de verir. Bir müddet sonra tutuklanması nedeniyle, günlük tutması aksayan Mehmed Cavid Bey, tutuklu olduğu mekânda 21 Haziran 1926'dan, idam edildiği tarihten (26 Ağustos 1926) bir gün öncesine kadar, aynı zamanda Şehzade Burhaneddin'in eski eşi de olan karısı Aliye Nazlı Hanım'a altmış altı mektup yazar. Bahsi geçen günlük, oğlu Osman Şiar Yalçın tarafından *Şiar'ın Defteri* adıyla 1995'te yayımlanır. Mektuplarsa *İdama Beş Kala* adıyla Emre Yayınları tarafından 1993'te basılır. Hakiki kişilerden ve hadiselerden esinlenmenin, Mehmed Cavid Bey özelinde nasıl olduğunun açığa çıkarılması ise bu yazının amaçları arasındadır. Fail olarak politik tavır ve bürokrat kimliğiyle yakın dönem tarihimizde yer almış olan Mehmed Cavid Bey seçilmiştir. Kendisinin kaleme aldığı günlükler başta olmak üzere, hakkında yapılan çalışmalar ve oğlunun beyanları esas alınarak bir profil çizilmiş ve *Kurt Kanunu* romanındaki kurgusal kişiliği, eylemleri ile olan benzerlikleri, farklılıkları dile getirilmeye çalışılmıştır.

2. Yöntem

Bu kısımda araştırmanın deseni, araştırmada incelenen eser, incelemenin veri analizi, veri toplama aracı, geçerlik ve güvenilirlik bilgilerine yer verilecektir.

Çalışmada, yazılı materyal incelenmesi ile verilerin analizi söz konusudur. Araştırma verilerinin analizi sonucu, ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. İnceleme, tercih edilen desen odağında tasnif edilmiştir. Nitel desenler, problemin belirlenmesiyle başlayan veri toplama, analiz ve raporlama ile devam eden genel araştırma sürecine sahiptir. Bu araştırmanın desen tercihi ise doküman analizidir. Nitel araştırma yaklaşımına göre temellendirilen bu çalışma, doküman analizi desenine sahiptir. Yazıda, nitel yaklaşım çerçevesinde doküman/metin incelemesi söz konusudur. Hasılı bu araştırmanın verileri, metin inceleme yoluyla toplanmıştır. Araştırmada incelenen eser, Kemal Tahir'in yazdığı *Kurt Kanunu* isimli romandır. Doküman

⁵ Mehmed Cavid Bey, çeşitli alanlarda eser vermiş bir kimsedir. İstatistik toplama yöntemleri üzerine kaleme alınmış olan *İhsaiyat*, 1325 (1909) yılında Matbaa-ı Amîre'de basılır. Geniş bilgi için bk. (Çiftcioğlu, 2021).

⁶ 1926 İzmir suikastının Türk romanına yansımaları hakkında geniş bilgi için bk. (Tekinel, 2017: 291-318).

analizi yöntemiyle incelenen bu metnin içinde yer alan Mehmed Cavid Bey'e dair cümleler ve anlatımlar incelenmiştir. Çalışmanın sonunda, görülen unsurlarla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Araştırmada, veri toplama aracı olarak Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* adlı eseri taranarak Mehmed Cavid Bey hakkındaki nitelikler araştırılmış, elde edilen veriler incelenmiştir. Belirlenen ölçütlere uygun olarak tarama sonucu elde edilen veriler, analiz edilirken şu sorulara cevap aranmıştır:

1. *Kurt Kanunu*'na göre, Mehmed Cavid Bey neden bütün suçlamaları reddeder?
2. Kemal Tahir veya yazar anlatıcı Mehmed Cavid Bey'i "mazlum" olarak mı görmektedir?
3. Romanda esas olarak ne anlatılmaya çalışılır?
4. Mehmed Cavid Bey'in İzmir Suikastı ile bir ilgisinin olup olmayacağı mevzuu romana nasıl yansımıştır?
5. Romana göre, Mehmed Cavid Bey'in suça yatkın bir kimse olması, onu suçlu hâline getirir mi?
6. Bu sorular, roman figürlerinin zihninde nasıl yankı bulmaktadır?

Yazının geçerlik ve güvenilirlik bilgileri hakkında ise şunlar söylenebilir: İncelemelerin geçerlik-güvenirlik çalışmaları; inandırıcılık, tutarlılık, aktarılabilirlik, teyit edilebilirlik temaları altında toplanmıştır. Çalışmada, ham verilerin arşivlenmesi ve gerekli görüldüğü takdirde denetime açık olması, verilerin toplanıp analiz edilmesinde tarafsız davranmaya çalışma, araştırma sonuçları hakkında uzman /araştırmacı görüşü alma, gerekli düzeltmelerden sonra analizi son hâline getirme düzeyi söz konusudur. Dolayısıyla, çalışmanın geçerlik-güvenirlik temasının, teyit edilebilirlik olduğu söylenebilir.

3. İttihat ve Terakki - Mehmed Cavid Bey

Hükümetin iktisadi etkinliklerin işleyişine müdahale etmediği piyasa ekonomisi türünü, serbest ekonomiyi destekleyen Mehmed Cavid Bey, İttihat ve Terakki iktidarının iktisadi ve mali siyasetinin belirlenmesinde mühim bir rol oynar. O, *İlm-i İktisad* isimli kitabında, Fransız ekonomisti Paul Leroy Beulieu'in iktisat tanımına yer vererek bu tanımı doğru bulduğunu gösterir. İktisat, bir ilimdir ve şöyle tanımlanmalıdır: "İktisat ilmi, tabiatın insanlara kendiliğinden bahşetmediği faydaları ortaya çıkaran ve bunlardan faydalanmak için kullanılacak olan, insanların çalışmalarının tesir ve faaliyetlerinin suretini gösteren kanunlardan bahseden bir ilimdir" (Mehmed Cavid Bey, 2001: 11). Her ne kadar Mehmed Cavid Bey, bugüne kadar iktisadi liberalizmin sembol ismi olarak gösterilse de son yapılan bazı araştırmalarla, bu değerlendirmenin doğru ve yerinde olmadığına dair fikirler ortaya konmuştur. Cumali Bozpinar'a göre, kendisinin korumacılık karşıtı tezlerinde bir tutarsızlık vardır. Uluslararası ticaret anlaşmaları yoluyla, ticari ilişkilerin tesisini zorunlu görmesi, iktisadi serbestliği mutlak anlamda önermediğini gösterir (Bozpinar, 2021a: 808). Mustafa Öztürk ise doktora tezinde onun korumacılık/himaye usulüne karşı olduğunu vurgular. Görüşlerindeki tutarsızlığın nedenini ise şöyle açıklar:

"Bu noktadan hareketle çalışmada Cavid Bey'in liberal iktisadi düşüncenin bir temsilcisi olduğu vurgulanır. Ama hem ikinci bölümde hem de üçüncü bölümde gösterildiği gibi, özellikle 1908 sonrasında, devletin içinde bulunduğu durum sebebiyle ve siyasi, iktisadi gelişmelerden dolayı, kimi zaman liberal fikirlerle tam olarak örtüşmeyen söylemlerde bulunduğunu ve kararlar aldığını da söylemek mümkün. Bahsedilen dönem boyunca izi sürüldüğünde, onu fikirlerini esnetebilen bir düşünür, devlet adamı, entelektüel olarak kabul etmenin daha sağlıklı olduğu belirtilebilir. Bu esnekliğin de kamu yararı söz konusu olduğunda belirgin hâle geldiğini vurgulamak gerekir (Öztürk, 2023: 201)."

Hasılı, 1908-1918 arası devlet adamlığı yapmış birisinin düşüncelerinin, baştan sona aynı çizgide kaldığını iddia etmek, zaten ihtiyatla yaklaşılması gereken bir tavidir.

Mehmed Cavid Bey'in içinde yaşadığı dönem milliyetçiliğin, millî iktisat düşüncesinin ve buna bağlı olarak da korumacılığın ve devlet müdahalesinin dünyada yükselişe geçtiği bir dönemdir. Osmanlı düşünürleri arasında serbestî-korumacılık tartışması ve bu bağlamda Millî İktisat akımı o dönemde önemli bir hâle gelir. XIX. asrın son çeyreğine kadar, Batı teknolojisini kullanarak yatırım yapma niyetinde olan bir sermaye sınıfından söz etmek, mümkün değildir. Bu yüzden, yerli üretimin korunması düşüncesi, ancak yüzyılın sonlarında gündeme gelmeye başlar (Baskıcı, 2005: 188). Kapitülasyonlarla yabancı ülkelere tanınan ayrıcalıklar yüzünden yerli üretim korunamaz. Yerli üretim için gereken ham maddeler ise düşük fiyata kapatılarak yurt dışına nakledilir. Bu yüzden, Osmanlı toplumunda sanayileşme zihniyeti oluşamaz. Böylece, Osmanlı Devleti hep bir tarım ülkesi olarak görülür (Toprak, 2019: 240). Osmanlı düşünce tarihinde, iktisadi korumacı görüşün ilk temsilcisi Ahmed Mithat Efendi olur. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Osmanlı ekonomi yönetiminde korumacı görüş hâkim hâle gelir. Bir dış ticaret politikası olan korumacılık, henüz sanayileşmemiş ülkelerin yapısal özelliklerinden ötürü serbest dış ticaret koşullarında diğer ülkelerle rekabet edemeyecekleri kabulüne dayanır (Bozpinar, 2021b: 20-35). İttihat ve Terakki'nin esas karakterini ise milliyetçilik ve millî ekonomi düşüncesi belirlemektedir. Mehmed Cavid Bey, bu dönemde partide serbest ekonomiyi savunmak gibi zor bir işe soyunur. Bakanken zaman zaman aykırı bir pozisyon almak gibi enteresan bir profil çizer (Yılmaz, 2005: VIII). Yabancı ülkelere borç almayı destekler. Osmanlı maliyesini yenileştirir. Cumhuriyet Dönemi maliyesinin temellerini atar. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıkar. Bu nedenle görevinden istifa eder. Ayrıca, yabancılara verilen ayrıcalık haklarının kaldırılması için mücadele eder. Çeşitli Türk iş adamlarının ortaya çıkmasına ve onların gelişmesine katkıda bulunur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise savaş suçlusu olarak yargılanır. Cumhuriyet Dönemi'nde Mustafa Kemal Paşa'ya karşı hazırlanan suikast girişiminin planlayıcısı olarak da görülür. Ankara İstiklal Mahkemesindeki yargılama sonucunda idama mahkûm edilir. Mehmed Cavid Bey'in cezası, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun uygulandığı olağanüstü şartlar altında gerçekleşir.

4. *Kurt Kanunu*'nda Kara Kemal ve Abdülkerim Bey

Mehmed Cavid Bey'den romanda nasıl bahsedildiğine geçmeden evvel, *Kurt Kanunu*'nda İzmir Suikastı davasının yer alışından söz etmek gerekir. Mehmed Cavid Bey'in romanda nasıl yer aldığını anlayabilmek için, romanın önemli figürlerinden olan Kara Kemal ve Abdülkerim Bey hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Kurt Kanunu romanının arka planında, Lord Kinross'un Mustafa Kemal'le ilgili yaptığı değerlendirmeler vardır. Kara Kemal'in bakış açısı, Lord Kinross'un yaklaşımı çerçevesinde şekillenir (Coşkun, 2012: 500-502). Kara Kemal (1875-1926), romanın en önemli kişisidir:

“İzmir suikastı ve Kara Kemal'in firarı üzerine bina edilen romanın en büyük özelliği Kara Kemal'in romancı kalemiyle konuşturulmasıdır. Kara Kemal romanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir tövbekârı gibi yer alırken yazar yine onun ağzıyla Cumhuriyet'e de pek çok eleştiri getirmiştir (Gökçe, 2021: 51).”

Alperen Gökçe'ye göre, İttihat ve Terakki'nin ekonomik anlamda donanım sahibi tek ismi Cavid Bey olarak görülse de uygulamada aktif kişi, komitacı ve teşkilatçı karakteri ile ön plana çıkan, örgütlediği esnaf cemiyetleriyle devlet iktisadının uygulayıcısı olan, Kara Kemal Bey'dir:

“Asıl ismi Ahmet Kemal'dir. Ten renginden ve gizemli kişiliğinden dolayı Kara Kemal diye tanınmıştır. İttihat ve Terakki içerisinde önemli bir yere sahip olduğu hâlde olayları geri planda kalarak yönetmeyi tercih ettiğinden az bilinen bir şahsiyettir. İstanbul'da doğmuştur. Soyu Dulkadiroğullarına dayanan Kısakürekzâdelere Mabeyn Telgraf Müdürü Arif Bey'in oğludur. Biri kız (İsmet Tolon) diğeri erkek (Mehmed İrfan Kısakürek) iki kardeşi olduğundan başka ailesine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. II. Meşrutiyet'ten önce babası Arif Bey gibi Posta

İdaresinde çalıştığı İstanbul, Edirne, İzmir, Serez ve Kastamonu’da posta memuru olarak görev yaptığı bilinmektedir (Öğün, 2021).”

Kara Kemal, Türk tarihinde her zaman ilgi çekmiş bir kimsedir. Popüler tarihçiliğin az bilinen isimlerinden olan ve 1894’te Elâzığ’da doğup 1950’de İstanbul’da vefat eden Arif Oruç, *Yarın* gazetesinin 1 Şubat 1930 ile 5 Nisan 1930 tarih aralığındaki elli iki sayı boyunca, *Kara Kemal’in Son Günleri* isimli tefrikayı yayımlar. Gazete sayfaları arasında kalmış olan bu tefrika, Tahsin Yıldırım’ın notları eşliğinde hazırlanır ve Ötüken Neşriyat tarafından 2021’de basılır (Arif Oruç, 2021). Kemal Tahir de romanında Kara Kemal’in son günlerini anlatır. O, İzmir Suikastı olayına adı karıştırılmış bir İttihat ve Terakki Partisi üyesi olarak okuyucunun karşısına çıkar. Berna Moran, resmî tarihte suçlu olarak gösterilen Kara Kemal’in, romanda suikast girişiminden habersiz bir birey olarak kurgulandığını belirtir (Moran, 2001: 190). Eserin bir diğer önemli kişisi ise Abdülkerim’dir. Abdülkerim, Kara Kemal’in adını bu olaya karıştıran kişidir ve aslında suikastın planlayıcılarından biridir (Sümbüllü, 2006: 508). Kendisinin de bu işin içinde olduğunu ve onun adını da karıştırdığını Kara Kemal’e açıklayamaz. Abdülkerim Bey, romanda Kara Kemal’e gerçeği açıklayamadığı için vicdan azabı çekerken görülür: “Meydanda bişey... Gerçeği saklamak eşeklik... Ne eşekliği, düpedüz namussuzluk... Saklayacağı kaldı mı? (İçindeyim başından beri, ben bu işin) demeli... (Adını ben karıştırdım senin) demeli” (Tahir, 1991: 60). Kara Kemal, kendi adının neden suikast tertibine karıştırıldığına anlam veremez. İşin içinde Kara Kemal olmadığı takdirde, romanda Sarı Paşa diye adlandırılan Mustafa Kemal’i vurmaya Ziya Hurşit yanaşmayacaktır. Abdülkerim Bey, bu yüzden Kara Kemal’in adını karıştırmak zorunda kalır. Kara Kemal ile Abdülkerim arasında şöyle bir diyalog geçer:

- Kalk savuşalım Abi... Bildiğin gibi değil, bu iş!.. Senin de... bu işe... karıştırdılar adını...

- Kim? Kara Kemal irkildi: - Ne gibi, nasıl?

Karıştırdılar... ‘Küçük Efendi de var.’ dediler.

Kim? Ne cesaretle... Kim yapabilir böyle bir alçaklığı? Alçaklık bu... Kim diyorum? Şükrü mü?

Abdülkerim yutkundu:

- Şükrü... Baytar... Bizim Baytar Rasim...

- Neden?

- Sen işin içinde olmayınca, yanaşmadı, Sarı Paşa’yı vurmaya Ziya Hurşit (Tahir, 1991: 50).

Kurt Kanunu’nda merkezî İttihatçı tiplerinin ilki Abdülkerim Bey’dir. İttihat ve Terakki Cemiyetine katılır, bu cemiyetin ünlü fedailerinden olur. İttihatçılar arasında “namlı komitacı” diye bilinir. Sigara içer. Etrafındaki insanlar hakkında yorumlar yapar. Yargılarda bulunur. Zenginler için “kodaman” sıfatını kullanmayı alışkanlık hâline getirir. Onlar aleyhinde peşin fikirler oluşturur. Hiçbir konuda arkadaşlarını ele vermez. Dinî inancı zayıftır. Kırk üç yaşında hayalleri olan ve kendini demir gibi hisseden bir figürdür. İnsanların kendisinden korkması hoşuna gider. Sürekli şapka takan, kadınlara aşırı şekilde ilgi duyan, bira içen, bıyıklı, tek başınayken ise her şeyden korkan Abdülkerim Bey, kendini zorbalık yapan bir kimse olarak görür. Adı, insanlar arasında dolaşır. Parabellum marka silah taşır. Gazeteci Ahmet Samim’i öldüren kişidir. İnsanları korkutma ve öldürme işi, rüyalarına girecek kadar alt bilinç dışına işler. Kadınlara karşı duyduğu açlığı ne kadar bastırırsa bastırсын bir türlü yatıştırılmaz. Bu yüzden şüpheli ve temkinli olmasına rağmen, arkadaşının karısının yanına sarkıntılık etmek için gider. Yazar, onun kadınlar konusunda ne kadar tecrübeli olduğunu belirtmek için “Saçının teli kadar kadın yazılıdır defterde, her cinsten her mezhepten” ifadesini kullanır (Çolak, 2012: 145). Polis, Kara Kemal ile Abdülkerim’in peşindedir. İzmir Suikastı davasının mahkemesi 26 Haziran 1926’da başlar. Yer, İzmir’in Elhamra Sineması’dır. Romanda, bu kısım anlatıcı tarafından şöyle aktarılır:

“Mahkeme 26 Haziran cumartesi günü İzmir’in Elhamra Sineması’nda açık olarak başlamış, ilk sorguya çekilen eski Lazistan mebusu Ziya Hurşit, arkadaşlarını ölümüne gönderecek açıklamalarını, iğrenç bir soğukkanlılıkla, enikonu öğünür gibi kasılarak dinleyicilerin önünde tekrarlamıştı. İkinci gün sarı Efe Edip, üçüncü gün Laz İsmail, Gürcü Yusuf, -öteki adıyla Gürcü Tahsin-, Çopur Hilmi, Ziya Hurşit’le namussuzluk, ödeklik, hayınlık yarışına girmiş gibiydiler. Polis, henüz ele geçmeyenlerin, -Kara Kemal’le Abdülkerim’in- kurulan çemberi yarıp çıkamayacaklarını, er geç yakalanacaklarını güvenle ileri sürüyordu (Tahir, 1991: 106).”

Mahkeme reisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının, Kara Kemal tarafından kurulup içeriye soktuğu adamlar aracılığıyla yönetildiği inancındadır. Bu yüzden de suikastçılara “Kara Çete” adını takar. Reis, tutuklanan mebusların gizli bir topluluğa veya örgüte bağlı olduklarını yani komitacı olduklarını düşünmektedir. Bu yüzden de “Sizi benim karşıma partililik değil, komitacılık getirdi.” diye çıkışır.

5. Kurt Kanunu’nda Mehmed Cavid Bey

Kurt Kanunu’nda Mehmed Cavid Bey’in adı, ilk olarak romanın ikinci bölümünün ikinci kısmında görülür. Yazar-anlatıcı, İzmir Suikastı dolayısıyla tutuklanarlardan bahsederken resmî bildiride onun da adının yer aldığını söyler: “Resmî bildiri, büyük paşalarla beraber eski Maliye Bakanlarından Cavid Bey’in de tutuklandığını gösteriyordu” (Tahir, 1991: 98). Bu tutuklanma haberi, Kara Kemal’in düşüncelerinin değişmesine sebep olur. Mehmed Cavid Bey tutuklanana kadar Kara Kemal, kendilerinin ortadan kaldırılacağına ihtimal vermez. Mehmed Cavid Bey’in de tutuklanmalar arasında olması, onda artık şüphe bırakmaz. Abdülkerim ile aralarında şöyle bir konuşma geçer:

- Bizi temizlemeye mi karar verdiler peki? Şimdi, bizim hepimizi...
- Cavit’in tutuklanmasına kadar, ‘Olmaz öyle şey’ diyordum. Tutuklanınca...
- Hiç şüpheniz kalmadı mı? Bir mesele vardır Cavit’le Gazi Paşa arasında... Bulgaristan’da, Mustafa Kemal ataşeyken bir un satışı meselesi... Bu yüzden... ‘Biraz hırpalansın’ demiş olmaz mı? Gider mi sonuna kadar?
- Orasını bilmem. Bildiğim, bugünkü ortamda demokrasi sökmeyecekti. Bunu anladılar (Tahir, 1991: 103).

Yukarıdaki diyalogda geçen un satışı meselesinden kasıt ise şudur: 27 Ekim 1913 – 20 Ocak 1915 tarihleri arasında Bulgaristan’da атаşe olarak görev yapan Mustafa Kemal, o sırada açlık çeken İstanbul için un bulur. Yazılanlara göre o dönemin Maliye Nazırı Mehmed Cavid Bey, gerekli parayı ona vermez (Koç, 2005: 540). Bu yüzden romanda Mustafa Kemal’in, onun biraz hırpalanmasını istemiş olabileceği ihtimali düşünülür.

Kurt Kanunu’nda Cavid Bey, bir roman figürü olarak yer almasa da isminin geçiyor olmasının ve kendisinden bahsedilmesinin en önemli nedenlerinden biri de 1923 yılında evinde yapılan toplantıdır. Kara Kemal, İzmir’te iken 16 Ocak 1923’te Mustafa Kemal ile konuşur. O, Mustafa Kemal’e İttihat ve Terakki’nin canlanmasının mümkün olmadığını, fakat yine de arkadaşlarıyla görüşmesi gerektiğini söyler. Ardından da bu görüşmeyi yapabilmek için çabalar. İstenen görüşme, Mehmed Cavid Bey’in evinde gerçekleşir. Onun evinde yapıldığı için de tüm dava boyunca Mehmed Cavid Bey’e bu durum bir soru olarak yöneltilecektir: “-Bir defa onları toplayan ben değilim. Kara Kemal çağırmış. Ben de kapımı yüzlerine kapayamazdım ki. Evimi onlara iâre ettim, toplandık. Kara Kemal’in sözleri etrafında konuştuk. Malûm esasları tesbit ettik. Toplantının hakiki safhası budur” (Mehmed Cavid Bey, 2005: 189). Kara Kemal’e göre bu toplantı, İttihatçılığı diriltmek için yapılmamış ve böyle bir karar da alınmamıştır. Buna rağmen, ona göre bu toplantı İzmir Suikastı davasında en büyük suç delili sayılmaktadır: “İzmit’te, ‘İttihat Terakki’nin canlanması söz konusu değildir, ama arkadaşlarla bir konuşayım!’ demiştin Paşaya... Bunu konuşmak için toplanmıştık Cavit’in evinde... İttihatçılığı diriltmek

kararı da almadığımız halde, şimdi bu toplantı, en büyük suç delili sayılıyor” (Tahir, 1991: 188). Kara Kemal, çocukluk arkadaşı Emin Bey’le konuşurken suç delillerinin neler olduğunu şöyle vurgular: “Cavit’in evindeki toplantı, burada verilen karar... O da suç delili sayılıyordu. Fazladan, arkadaşlar, suikastın, baş kışkırtıcısı, baş destekleyicisi olarak beni sürmüşlerdi öne, birbirlerine cesaret verebilmek için” (Tahir, 1991: 190). Mehmed Cavid Bey’in oğlu Osman Şiar Yalçın*, babasının evindeki İttihatçıların toplantısı hakkında şunları söyler:

“Suikasttan bir iki yıl önce babamın Nişantaşı’ndaki evinde İttihatçılar toplanmışlar ve Mustafa Kemal’e ve Halk Partisi’ne karşı alacakları tavrı konuşmuşlardı ve nihayet Cavid Bey, herkesçe bilindiği gibi, liberal bir meşrutî saltanat taraftarıydı ve Mustafa Kemal’in şahsına (özellikle yakın çevresine) ve politikasına karşıydı ve bunu da kimseden gizlemiyordu. Ama birini beğenmemek birine karşı olmak mutlaka onun ölmesini istemek anlamına gelmez elbet! (Mehmed Cavid Bey, 2005: IV)”

Mustafa Kemal’in şahsına ve politikasına karşı bir tavır sergileyen Mehmed Cavid Bey, Millî Mücadele’ye de katılmamış, Anadolu’ya geçmek yerine, İsviçre’ye gitmeyi tercih etmiştir. Mehmed Cavid Bey’in sorgusunda reis, bu duruma da işaret edecektir:

- Cavid Bey... Memlekette Millî Mücadele başlamış ve herkes vatanî vazifesini ifa ile mükellef bulunurken siz nasıl olur da firar eder gidirsiniz?
- Efendim. Arz ettiğim gibi. İstanbul’da kapalı, saklı bir vaziyette idim. Kimse ile irtibatım, temasım yoktu.
- Gazeteler Millî Mücadele’nin başladığını haber vermiyorlar mı idi? Her tabakadan insanlar vazifelerini yapmak için Anadolu’ya geçmiyorlar mı idi? Siz de herkes gibi geçemez mi idiniz?
- Reis Bey... Mücadele henüz başlamıştı. O tarihlerde İstanbul’da Damat Ferit Paşa Hükûmeti’nin terörü, müthiş tazyiki vardı. Anadolu’ya gidebilen henüz yoktu. Yollar kapalı, herkes sinmiş, kimsenin kimseye hayrı yoktu. Bahusus kapalı kalmış olduğumdan, bir şey yapabilecek vaziyette değildim. Nasıl kaçabilirdim (Mehmed Cavid Bey, 2005: 182).

Mehmed Cavid Bey, sorgusunda bazı hususları yeniden anlatmak durumunda kalır. Kara Kemal Bey, İzmit’e gider. Orada Gazi Paşa ile görüşür. Bahsi geçen toplantıda evvela bu mesele konuşulur. Ardından seçimlere iştirak edilip edilmemesi üzerinde görüş beyan edilir. Kısacası, İttihatçılar olarak Gazi Paşa’dan isteklerde bulunulmasının doğru olmayacağı düşünülür. Millî Mücadele’nin başında bulunan büyük şahsiyetin arzusuna muvafakat ve hizmetinde bulunmak kararı verilir. Kara Kemal Bey, bu kararı Gazi Paşa’ya arz edecektir. “Bunlardan arzu ettikleriniz emrinizdedir.” diyecektir. Mehmed Cavid Bey’in verdiği bilgiye göre, Kara Kemal toplantı neticesinde alınan kararları Gazi Paşa’ya aktarır. *O da* “Şimdilik dursun. *Artık lüzum kalmadı.*” şeklinde karşılık verir (Mehmed Cavid Bey, 2005: 186; 192). Sadece, Mehmed Cavid Bey’in Nişantaşı’nda Maçka-Teşvikiye semtindeki evinde yapılan meşhur toplantı sorun teşkil etmez. Kara Kemal, Mehmed Cavid Bey’in Büyükkada’daki evinde de bulunur. Bu ziyaret de “*İttihatçılar toplandılar.*” şeklinde bir dedikoduya sebep olur. İzmir Suikastı davasında Kılıç Ali Bey, Mehmed Cavid’e bu buluşmayı bir soru olarak yöneltcektir. Kara Kemal Bey ile ne maksatla birleşip görüştüğünü soracaktır. Mehmed Cavid Bey, tutulduğu

* Yirmi dört cilt tutan ve tamamına yakını 1943- 1946 arasında *Tanin* gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın tarafından yayımlanan Mehmed Cavid Bey’in siyasi günlükleri, oğlu Osman Şiar Yalçın tarafından 1971’de Türk Tarih Kurumuna tevdi edilir. Yalçın, kurumla bir anlaşmaya vardığı takdirde, *Tanin*’de yayımlanmamış olan kısımlar da dâhil olmak üzere bu günlüğü yayımlamayı düşündüğünü, 1995’te neşredilen *Şiar’ın Defteri*’nde belirtir. Buna rağmen *Tanin*’deki tefrikalar, Osman Selim Kocahanoğlu tarafından *Felaket Günleri 1-2* adıyla 2000’de tekrar neşredilir. En nihayetinde günlüklerin tamamı, Osman Şiar Yalçın’ın 2010’daki ölümünden sonra 2014-2015’te, Hasan Babacan ve Servet Aşar tarafından *Meşrutiyet Ruznamesi* isimyle birebir çevrilerek 4 cilt hâlinde Türk Tarih Kurumunca basılır. Bk. (Cavid Bey, 2014), (Cavid Bey, 2015).

odada tüm sorulara yazılı olarak cevap verir. Verdiği cevapları da mektuplarında kısaca eşine aktarır. Mehmed Cavid Bey'e göre, Kara Kemal Bey'in Büyükada ziyaretinin sebebi, elli yaşına geldiği hâlde, henüz Büyükada'yı görmemiş olmasıdır:

“Ada'daki ziyaretleri elli yaşına geldiği hâlde henüz Büyükada'yı görmediğini söyleyen Kemal Bey'in, senin davetin üzerine geldiği ve Şükrü Bey'i de birlikte getirdiği gün kulüpte bizi görenler 'İttihatçılar toplandılar.' diye dedikodu yapmış olduklarından ve Terakkiperver Fırkasının teşekkülü hakkında herkesin bildiğinden fazla bir şey bilmediğimden bahsettim (Mehmed Cavid Bey, 2005: 49).”

Mehmed Cavid Bey, dava boyunca kendisine hep aynı sorunun sorulmasından çok sıkılır. Daima ağızdan ağıza dolaşan, üzerinden üç sene geçmiş toplantıda kendisinin bir suçunun olup olmadığının artık gün yüzüne çıkmasını, “*şu efsane*”nin de artık tamamen kapanmasını ister. Ancak hiçbir şey istediği gibi olmaz:

“Savcı Necip Ali Bey'in iddiasına rağmen, kaynaklarda Mehmed Cavid Bey'in de yer aldığı gizli heyetin 1923 yılından sonra siyasi faaliyetlerde bulunmaya devam ettiği konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Mehmed Cavid Bey, Büyükada'da komşusu olan İsmail Canbolat ve Hüseyin Cahit Bey ile sıklıkla görüşüyor olsa da 1923 toplantısından sonra da Mehmed Cavid Bey'in evinde toplantılar yapıldığı iddiası gerçeği yansıtmamaktadır. Gün gün evine gelenleri kaydettiği “Şiar'ın Defteri” ismiyle bastırılan notları, Ali İhsan Bey'in evinde başka toplantılar yapıldığı iddialarını çürütmektedir. Ali İhsan Bey, yapılan yüzleştirmede toplantıda kendi mesleki temsil projesi ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının konuşulduğunu söylemekle ısrar eder. Sonuçta mahkeme heyeti, gizli heyetin 1923 toplantısından sonra faaliyetlerini belgeleyemese de iktidarı ellerine almak için çalışmalarını sürdürdüklerine inanmış ve buna göre hüküm vermişlerdir (Yılmaz, 2019: 281).”

Romanda, İzmir Suikastı davası sırasında “mason” kardeşlerinin Mehmed Cavid Bey'i kurtarıp kurtarmayacağı da merak konusu olur. Kemal Tahir, romanında Mehmed Cavid Bey'i ileri bir mason olarak tanıtır:

- Bakalım bu kıyamette Mason kardeşleri bizim Cavid'i koruyabilecekler mi?
- Masondu değil mi?
- Ne demek mason... Maşriki âzamin vekiliydi bir aralık...
- Kurtarırlar öyleyse...” (Tahir, 1991: 194).

Onun masonluğu farklı araştırmalarda da ortaya konur: “İktisatçı kişiliği ve hatipliği onun yükselmesinde önemli rol oynayan iki unsurdur. Zekâsı, gururu ve korkaklığı en fazla dile getirilen özellikleridir. Yahudi dönmesi olması ve Masonluğu ona hem kolaylıklar sağlamış hem de sıkıntı çektirmiştir” (Tuncer, 2006: 5). Romanda, onun mason olmanın da ötesinde, masonlukta en büyük derecelerden biri olan büyük maşrik vekilliği yaptığı da dile getirilir: “Masonlukta doğu, ışık ve aydınlanmanın kaynağı olarak kabul edildiğinden büyük locaların adı her dilde 'büyük doğu' anlamındadır (büyük maşrik, great orient vb)” (Özcan, 2003: 97). Romanda, Mehmed Cavid Bey'in mason olması dolayısıyla, İzmir Suikastı davasından kurtarılabileceğine dair bir beklenti oluşur. Ancak Kara Kemal Bey, olayların zannedildiği ve beklendiği gibi gelişmeyeceğini düşünmektedir:

- Hiç belli olmaz. Güçlerini yüz yıllar boyu yitirmemeleri, sırasında sinmeyi bilmelerindedir. Baskı çok sert geldi mi, hiç direnmezler. Dünya ölümlü, insanoğlu ölecek değil mi ergeç? Ha biraz önce, ha biraz sonra... Elverir ki, locaların gücü silinmesin büsbütün... Babasına yapamadıkları yardımı oğluna yaparlar. Gerçekten de yaparlar. Sözgelimi, Ali Kemal masondu. Kurtarmadılar. Oğlunu ilerde çok önemli bir makama çıkmış görürsen hiç şaşma...

- Enikonu keyiflenip başını salladı:
- Yaşamalı da seyretmeli... (Tahir, 1991: 194-195).

Mehmed Cavid Bey'in masonluğu, romanda “*Kendine yapamadıkları yardımı oğluna yaparlar.*” şeklinde gönderme yapılan oğlu Osman Şiar Yalçın tarafından da belirtilir:

“Mezarcı ve arkadaşlarının ‘İzmir suikastı’ ile ilgili önergesi bana ünlü Fransız yazarının Türkçeye çevrilmesi oldukça zor yukarıdaki vecizesini hatırlattı. Harfiyen çevirecek olursak ‘ikiyüzlülük fezahatin fazilete bir çeşit saygı gösterisidir’, diyor La Rochefoucauld. Biz buna Türkçede sureti haktan görünmek diyoruz. İşte Mezarcı ve hempalarının da bütün maksatları Atatürk’ü kötölemek ve düşmanlarını yüceltmek olduğu halde, bunu açıkça söyleyemiyorlar, çünkü maşeri vicdanda makes bulamayacaklarını biliyorlar. Bu önergeyi verirken de Maliye Nazırı Cavid Bey (babam) gibi Batıcı ve üstelik mason olduğu için pek sevmedikleri bir insandan medet umarak Atatürk’ü, İstiklal Mahkemeleri ve laik Cumhuriyet rejimini kötölemeye çalışıyorlar (Yalçın, 1994)”

Her ne kadar Kemal Tahir’in romanında, Mehmed Cavid Bey’in oğluna mutlaka masonların yardım edeceği belirtilse de oğlu Osman Şiar Yalçın, *Aksiyon* dergisine verdiği röportajda, masonluk teklifini geri çevirdiğini belirtir⁷: ‘Müslümanlıkla hiç alâkam yok. Babamın da yoktu, ama babam şey değildi, ateist. Masondu çünkü. Masonlar inanmayanları almazlar.’ diyen Şiar Yalçın, kendisi de masonluk teklifi almış birisidir: ‘Bizim de hocamız olan Sahir Erman teklif etmişti, kabul etmedim’ (Yalçın, 2004: 482). Osman Şiar Yalçın, burada babasının ateist olmadığını, bir dinî inancı olduğunu belirtse de 1924 Kasım’ında tuttuğu günlükte Mehmed Cavid Bey, bir itikadının yani dinî inancının olmadığını dile getirir: “Baban hiçbir itikad-ı dinî ile bağlı değildir. Annenin de ne taassubu ne de hatta kuvvetli bir itikadı vardır. Fakat herkesin itikadına, dinine hürmetkârız” (Cavid Bey, 1995: 18). Hatta 8 Haziran 1926 tarihli günlüğünde Mehmed Cavid Bey, Garp’a ne kadar yaklaşılsa da ruha işlemiş olan lakaytlıktan bir türlü kurtulamadığımızdan şikâyet eder ve dinin “güya” temizlik emrettiğinden yakınıdır. Ona göre, dünyada Müslümanlardan pis pek az kimse vardır. (Cavid Bey, 1995: 303) Mehmed Cavid Bey’in masonlukla ilgili faaliyetleri, bilhassa Selanik Mason Locasında görülür. O, bu locada aktif rol oynar:

“1902’de siyasî gayelerle görevinden ayrılarak gelişmiş iktisadî yapısı ve etnik durumuyla meşrutiyet taraftarı muhalefetin gelişip güçlendiği bir merkez olan Selânik’e döndü ve yeni kurulan Mekteb-i Feyziyye adlı lise seviyesindeki bir okulun müdürlüğünü üstlendi. Burada iken gizli Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin teşkilâtlanmasında ve Selânik mason locasında aktif rol alan Cavid Bey, 1907’de cemiyetin İttihat ve Terakkî Cemiyeti’yle birleşmesinden sonra da faaliyetlerini sürdürdü (İlkin, 1993: 175).”

Mehmed Cavid Bey, daha sonra romanın ilerleyen kısımlarında Emin Bey’in karşısına bu sefer bir soru olarak çıkacaktır. Emin Bey, Kara Kemal’in saklanması yardımcı olduğu için mahkemeye yollanır ve kendisine Cavid Bey sorulur:

- İş adresi?
- Yok... Çekildim.

⁷ Osman Şiar Yalçın, masonluk teklifini kabul etmemiş olsa da *Kurt Kanunu*’nda örnek olarak verilen Ali Kemal’in durumu ilginçtir. Ali Kemal, 1903 senesinde Winifred Brun ile evlenir. Önce Selma isimli kızı, 1909’da ise Osman adlı oğlu dünyaya gelir. Osman’ın doğumunun ardından Winifred ölür. Ali Kemal’in oğlu Osman, Irene Williams ile evlenir. Bu evlilikten 1940 senesinde Stanley Johnson yani Ali Kemal’in torunu dünyaya gelir. Ali Kemal’in torunu Stanley Johnson ise 1963’te Charlotta Fawcett ile evlenir. Bu evlilikten ise Birleşik Krallık Başbakanı olarak görev yapmış Boris Johnson doğar. Tüm bu yaşananlar, Kemal Tahir’in romanındaki cümlelerini manidar kılar. Yazar, sahip olduğu öngörü ile ileride neler olabileceğini kestirir.

-Ne zaman?

-1914'te... Savaşa girileceğini anlayınca...

-Maliye Nazırı Cavit gibi mi? Cavit de çekilmiş ama, maliye nazırlığını evinde sürdürmüş... Böyle mi, senin çekilmen de?

-Hayır.

(...)

-Cavit'i tanır mısın? Tanırsın elbet... Maliyecisin...

-Tanırım.

-Görüşme? Sık sık...

-Hayır... Cavit Beyi de hiç görmedim çekildikten sonra...

-Ya sık görüştüğünü bize söyleyen olmuşsa?

-Yanılmıştır (Tahir, 1991: 229-230).

Mehmed Cavid Bey'in, tabancalı ve bombalı işlerle hiçbir ilgisinin olamayacağı, *Kurt Kanunu*'nda şöyle dile getirilir:

“Suikast, evet, çok alçakça, çok sefil bir şeydi ama, kurunun yanında yaşların yakılmak istenmesi de doğru değildi. Bütün başka sorumluluklarına rağmen eski Maliye Nazırı Cavit Beyin tabancalı bombalı işlerle hiçbir ilintisi olmadığı biliniyordu. Herhangi bir suça yatkınlık, suç işlemekten en ağır cezalara çarptırılma sebebi olursa bu işin sonu nereye varacaktı? (Tahir, 1991: 250).”

Romanda geçen “*Kurunun yanında yaş da yanar.*” ifadesi, Mehmed Cavid Bey'in oğlu Osman Şiar Yalçın tarafından da kullanılır. O da babasının suçsuz olduğu hâlde, idam edildiğini savunur:

“Fakat bazen, özellikle kritik zamanlarda, savaş, iç savaş ve ihtilal ortamlarında, kurunun yanında yaş da yanar. Bu tarihî davanın sanıkları arasında bulunan babam Mehmed Cavid Bey ne yazık ki görüldüğü ve bilindiği kadarıyla tamamen suçsuz olmasına rağmen, İzmir'de başlayan fakat asıl failler yargılanıp mahkûm olduktan ve cezaları infaz edildikten sonra geri kalan sanıklar için Ankara'ya nakledilen ve bu safhası maalesef hukukî olmaktan ziyade siyasî bir hüviyet arz eden davanın duruşmaları sonunda üç arkadaşı ile birlikte -Doktor Nazım, Nail ve Hilmi beylermedenî dünyanın birçok ülkesinde olumsuz yankılar uyandıracak bir şekilde idama mahkûm edilmiş ve hüküm, sanıkların temyiz hakkı bulunmadığı için, hemen o gece infaz edilmiştir (Mehmed Cavid Bey, 2005: II-III).”

Mehmed Cavid Bey'in eşi Aliye Nazlı Hanım'ın anlattığına göre, daha evvel de buna benzer bir şey olur. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya suikast teşebbüsü hazırlanmış diye bir söylenti çıkar. O zaman Mehmed Cavid Bey'in ahabası olan Şükrü Naili Paşa, Cavid Bey'e böyle zamanda insanların kim vurduya gidebileceğini, vaziyetin karışık olduğunu, bu yüzden kaçması gerektiğini söyler. Mehmed Cavid Bey'in cevabı şu şekilde olur: “ ‘Ne münasebet? Niçin kaçayım. Bir şeye karıştığım yok ki... Bilmiyorlar mı?’ diye bu çeşit teklifleri tereddüt etmeden reddetmişti” (Mehmed Cavid Bey, 2005: 27). Mehmed Cavid Bey, suçsuz olduğuna inandığından kaçmaya teşebbüs etmediği gibi, suçlu kabul edilip mahkûm edildiğinde dahi hak ve adaletin varlığına olan inancını kaybetmez. Aliye Nazlı Hanım'a mektubunda şöyle seslenir: “Niçin bu kadar üzülüyorsun? Hak ve adalet varsa- ki olduğuna eminim- ben beraat edeceğim. Etmezsem, ya nefyederler, beraber yaşayacağız, ya hapis, kalebent, kürek, ne bileyim ne ceza verirlerse versinler birbirimizi yine haftada bir iki kere olsun göreceğiz” (Mehmed Cavid Bey, 2005: 140). Mehmed Cavid Bey, mahkûmiyet söz konusu

olursa bunun, Mithat Paşa'nın mahkûmiyetinden daha ağır bir siyasi facia olacağını belirtir. Mektuplarında eşi Aliye Nazlı Hanım'a da teşebbüsten haberdar olmadığına dair yeminler eder: "Kemal Bey'e atfedilen ve beni ithama sebep gösterilen teşebbüsün ne elifinden ne ye'sinden haberdar olmadığımı senin ve Osman'ın başlarınıza yemin ederek söyleyebilirim. Elimde başka ne ispatım var? Ve benim için dünyada bunlardan mukaddes ne var?" (Mehmed Cavid Bey, 2005: 170). Mehmed Cavid Bey tüm çabalarına rağmen, savcı iddianamesinde suçlu bulunur. Evinde yapılan toplantının benzerlerinin daha sonra tekrarlanmış olması ve başka sebeplerle, savcı onu suçlu bulur. Sanıklar her ne kadar bu toplantılarda yalnız seçim meselesinin konuşulduğunu ifade etseler de savcı, bu kadar basit bir meselenin, bu şekilde konuşulamayacağına dair görüşünü iddianamesinde şöyle ifade eder:

"... mahiyeti itibarıyla bu kadar basit bir meselenin gece toplantıları da dâhil olmak üzere dört içtima hacet göstermeyeceği en basit bir muhakeme ile anlaşılmağa beraber, Cavid Bey'in bu program maddelerinin birer birer müzakere ve hemen oybirliğiyle kabul edildiğine dair ifadesi muvacehesinde bu toplantıda yalnız seçim meselesi görüşülmeyip sair hususların da konuşulduğu açıkça taayyün etmektedir (Mehmed Cavid Bey, 2005: 178)."

Tüm sorgulamalar ve muhakemelerden sonra Kılıç Ali, Ali Çetinkaya ve Reşit Galip'ten oluşan İstiklal Mahkemesi heyeti, 26 Ağustos 1926 Perşembe günü öğleden sonra saat 17.00'de kararı bildirir. Kararın okunacağı sırada mahkeme salonunda Mehmed Cavid Bey yoktur. Kendisi, idam kararını gece yarısına doğru idam sehпасına götürülürken öğrenir (Mehmed Cavid Bey, 2005: 208). Oğlu Osman Şiar Yalçın'a göre, yüreğinden gür bir şelale gibi dalga dalga sevgi ve şefkat fıskıran bir insan, Mustafa Kemal'i sevmiyor olsa dahi onun hayatına kıyma gibi bir düşüncede olamaz (Cavid Bey, 1995: 10). Dolayısıyla, babasının mahkûmiyetinin ve idamının haksız yere gerçekleştirildiğini belirtir. Ona göre babası Mehmed Cavid Bey, her ne kadar yasal ve yargısal bir kararla aklanmasa da kamu vicdanında aklanan ve itibarı iade edilen bir kimsedir. Belirttiğine göre, Mustafa Kemal'in kendisi de o zamanki davranışından pişmanlık duymuştur: "Babamın idam edilmiş olmasının başlıca müsebbipleri- yani hâkim ve savcılar ve belki buna engel olabilecek iken (paşaların idamına engel olduğu gibi) bunu yapmamış olan Atatürk'ün kendisi- işittiklerimize göre, yıllar sonra da olsa babamın masumiyetine inanmışlar ve belki o zamanki davranışlarından pişmanlık duymuşlardır" (Cavid Bey, 1995: 9). Mustafa Kemal'in yüz ellilikleri affettiğini göz önüne alan Osman Şiar Yalçın'ın bakış açısına göre, şayet babası asılmasa idi, belki daha Mustafa Kemal zamanında affedilecekti. Yüz ellilikler, Türk Kurtuluş Savaşı sonrası düşman iş birlikçisi olarak görülen, Türkiye'den sürgün edilen, hepsi üst düzey makamlarda yer alan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına verilen isimdir. Yalçın'a göre Mehmed Cavid Bey asılmamış olsaydı, belki Mustafa Kemal'in ölümünden sonra, demokrasiden bazı tavizler vermek pahasına da olsa Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerine katılacaktı. Sonuç olarak İsmet Paşa, cumhurbaşkanı olur olmaz Kâzım Karabekir'i, Rauf Orbay'ı, Ali Fuat Paşa'yı, Hüseyin Cahit'i sürgün ve düşkün hâllerinden alıp en yüksek devlet görevlerine getirmişse aynı şekilde Mehmed Cavid Bey'in de itibarını iade edecekti. Osman Şiar Yalçın'ın kanaati bu şekildedir. Kâzım Karabekir'i meclis başkanı yapan, Ali Fuat Cebesoy'u bakan yapan, Rauf Orbay'ı büyükelçi yapan, Hüseyin Cahit'i milletvekilliğine getiren İsmet Paşa, hiç şüphesiz Şiar Yalçın'a göre, babası Mehmed Cavid Bey'i de maliye bakanı yapacaktı. Yıllar önce karşılıklı olarak sarf edilmiş ağır sözler ve ithamlar unutulacak, dostça kucaklaşılacaktı. Tüm bunlar, Şiar Yalçın'ın "Şöyle olsaydı, böyle olurdu" tarzındaki düşünceleridir. Sonuç olarak eserden anlaşıldığı kadarıyla, Kemal Tahir'e göre İstiklal Mahkemeleri, kendisine yönelen tenkitleri veya Atatürk'ün gerçekleştirdiği teceddütleri kabul etmeyenlere karşı, devlet gücüne sahip olan partinin kullandığı bir müessese hâline dönüşür.

6. Tartışma ve Sonuç

Mehmed Cavid Bey bütün suçlamaları reddetmesine rağmen, hakkında idam kararı verilmiş bir siyasetçidir. Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*'nda bir roman figürü olarak sunmasa da Mehmed Cavid Bey'e yer verir. Eserde onun hakkında kurulan cümlelere bakıldığında, roman figürleri ve Kemal Tahir tarafından haksızlığa uğramış

bir kimse olarak görüldüğü söylenebilir. Mehmed Cavid Bey'in beğenilmeyen tutumları vardır ve bunlar apaçık ortadadır. Suikast girişiminin savunulacak bir tarafı yoktur. Romanda, suçsuzların da suçlular gibi hırpalandığı anlatılmaya çalışılır. Tüm yanlışlarına rağmen, Mehmed Cavid Bey'in ateşli silah ve bomba içeren bir işe karışmadığına ve onun böyle bir şeyle asla ilişkisinin olmadığına dair duyulan inanç, romana ve figürlerin cümlelerine yansır. Herhangi bir suçta yatkın olma, suç işleme ihtimali olma veya potansiyel suçlu olmak, en ağır cezaya çarptırılma sebebi hâline gelirse geleceğe dair insanların kafasında soru işaretleri oluşmaya başlar. Bu görüş, romanda Mehmed Cavid Bey'in anlatıldığı satırlara yansır. Eserde, roman figürlerinin zihninde geleceğe dair soru işaretlerinin oluşmaya başladığı görülmektedir.

Yazar Katkıları

Yazar makalenin son hâlini okudu ve onayladı.

Çıkar Çatışması

Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

İthaf

Bu makaleyi, 11 Nisan 2020'de 22 yaşında koronadan kaybettiğim İTÜ Uçak Mühendisliği son sınıf öğrencisi kardeşim Emircan Kılıçkaya'ya ithaf ediyorum.

Kaynakça

- Arif Oruç (2021), Kara Kemal'in Son Günleri, (Haz. Tahsin Yıldırım), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aydın, N. Z. (2015), Maliye Nazırı Mehmed Cavid Bey, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (2), 1-14.
- Baskıcı, M. M. (2005). 1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bozpinar, C. (2021a). Osmanlı İktisadi Düşüncesinde Liberal İktisat: Mehmed Cavid Bey, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (78), 808-818.
- Bozpinar, C. (2021b). Osmanlı İktisadi Düşüncesinde Korumacılık: Ahmed Mithat Efendi ve Akyiğitzade Musa Bey. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(1), 20-35.
- Cavid Bey. (1995), Şiar'ın Defteri, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cavid Bey, (2014), Meşrutiyet Ruznamesi, C. I, (Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar), Ankara: TTK Yay.
- Cavid Bey, (2015), Meşrutiyet Ruznamesi, C. II, III, IV, (Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar), Ankara: TTK Yay.
- Coşkun, S. (2012), Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir İnsan, Eser, Fikir, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çolak, H. (2012), Kemal Tahir'in Romanlarında Erkek Kahramanlar, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Çiftcioğlu, A. G. (2021), Mehmed Cavid Bey'in İhsaiyat Kitabının Türk İstatistik Tarihindeki Yeri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Eroğlu, N. (2002), Mehmed Cavid Bey'in İktisadi Görüşleri, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, (2), 163-183.
- Gökçe, A. (2021), Kara Kemal ve Esnaf Cemiyetleri, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

- İlkin, S. (1993), Mehmed Cavid Bey, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 7. Cilt, 175-176.
- Kocahanoğlu, O. S. (2006), Sevgili Aliye'm: Maliye Nazırı Cavid Bey'in Hapishane Mektupları ve Savunmaları, İstanbul: Temel Yayınları.
- Koç, M. (2005), Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004), İstanbul: Temel Yayınları.
- Mehmed Cavid Bey (2001), İlm-i İktisad [Sadeleştiren: Orhan Çakmak], Ankara: Liberte Yayınları.
- Mehmed Cavid Bey (2005), İdama Beş Kala Yazılan Satırlar Zindandan Mektuplar, Ankara: Liberte Yayınları.
- Merter, M. (2014), Psikolojinin Üçüncü Boyutu Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Moran, B. (2001), Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış: Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öğün, T. (2021), Kara Kemal, Atatürk Ansiklopedisi, (10.11.2021)<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kara-kemal-1875-1926/>
- Özcan, A. (2003), Masonluk, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 28. Cilt, 95-99.
- Özdamar, Ö. (2008), Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Kemal Tahir'in Romanlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Öztürk, M. (2023), Cavid Bey'in İktisadi Düşüncesi ve Uygulamaları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Polat, Ü. G. (2021). Mehmet Cavid Bey, Atatürk Ansiklopedisi, (10.11.2021)<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-cavid-bey-1875-1926/>.
- Sağlam, N. (2012a), Bir İntihar Simülasyonu Olarak Kara Kemal Cinayeti, Türk Edebiyatı, 467, 10-16.
- Sağlam, N. (2012b), Romani ve Film Arasında Kurt Kanunu, Star, (05.08.2023) <https://m.star.com.tr/acik-gorus/romani-ve-filmi-arasinda-kurt-kanunu-haber-689239/>
- Sümbüllü, Y.Z. (2006), Kemal Tahir'in Tarihi Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri Bakımından Bir İnceleme, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Sümbüllü, Y.Z. (2017), Kemal Tahir'in Kurt Kanunu Romanı Üzerine Aşkın Çözümleme, ETÜSBED, II(4), 59-90.
- Şengül, M. (2022), Tarihi Roman Odağında İlyas Esenberlin ve Kemal Tahir'in Romancılığının Karşılaştırılması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Tahir, K. (1991), Kurt Kanunu, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Tekinel Arkon, G. (2017). Türk Romanında 1926 İzmir Suikastı, Asos Journal, 5(62), 291-318.
- Toprak, Z. (2019), Türkiye'de Millî İktisat 1908-1918, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tuncer, P. (2006), İttihatçı Cavid Bey (Liberal Mazlum), Liberal Düşünce, 34, 5-22.
- Yalçın, Ş. (1994), Atatürk, İzmir Suikastı, İstiklal Mahkemeleri ve Maliye Nazırı Cavid Bey, <https://core.ac.uk/download/pdf/38316751.pdf>
- Yalçın, Ş. (2004), Babamın Mezarını Celal Bayar Buldu, Aksiyon, 482, <https://web.archive.org/web/20110117082442/http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-9790-37-babamin-mezarini-celal-bayar-buldu.html>
- Yılmaz, M. (2005), Takdim içinde İdama Beş Kala Yazılan Satırlar Zindandan Mektuplar, Ankara: Liberte Yayınları.

Yılmaz, M. T. (2019), Mehmed Cavid Bey ve İzmir Suikastı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.